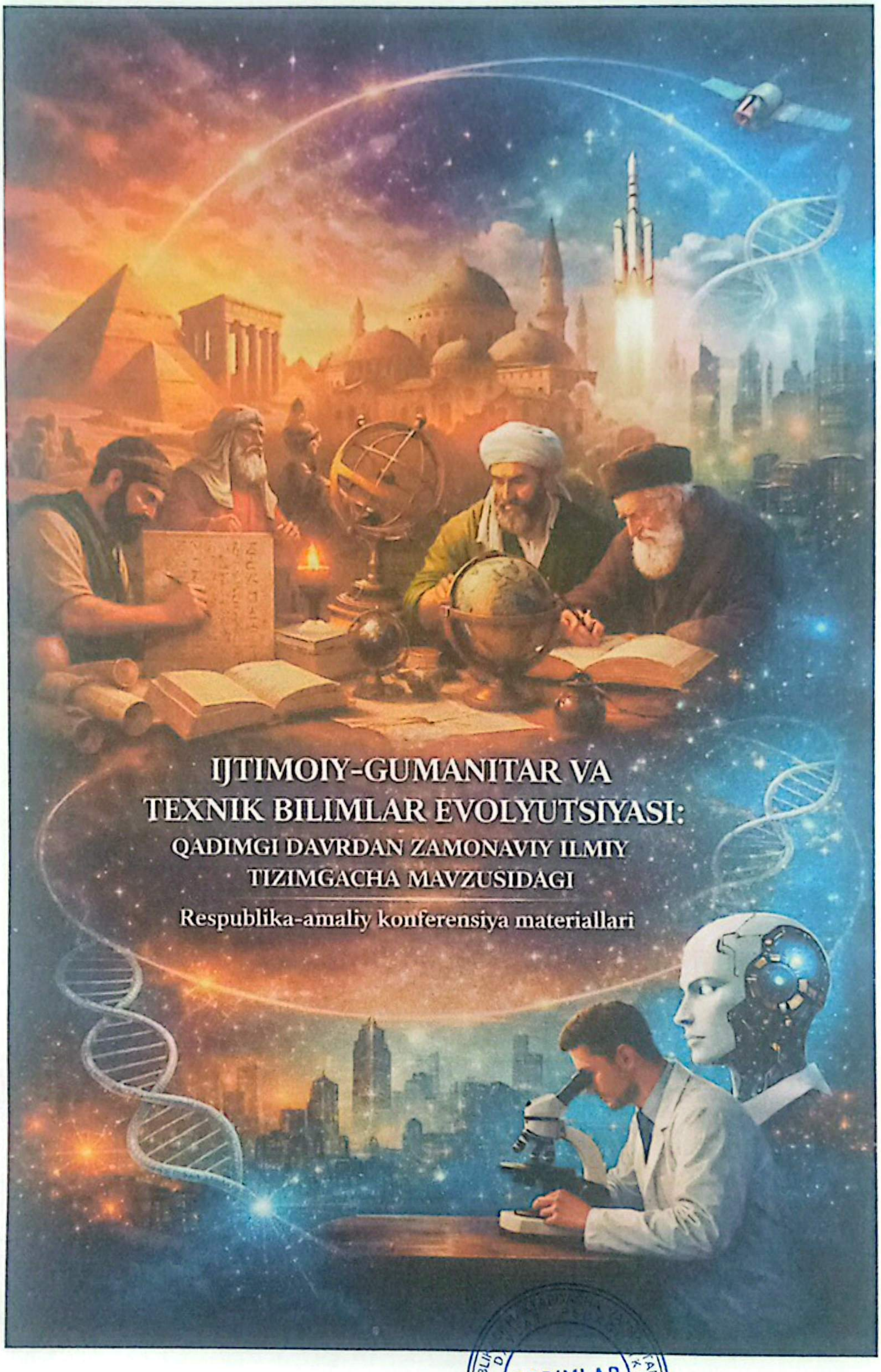

IJTIMOIY-GUMANITAR VA TEXNIK BILIMLAR EVOLYUTSIYASI:

QADIMGI DAVRDAN ZAMONAVIY ILMIY TIZIMGACHA MAVZUSIDAGI

Respublika-amaliy konferensiya materiallari

XODIMLAR BO'LIMI
ASLIGA TO'G'RI

CamScanner yordamida skanerlangan

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

IPAK YO'LI INNOVATSIYALAR UNIVERSIETI

IJTIMOIY- GUMANITAR VA TEXNIK BILIMLAR EVOLUTSIYASI:QADIMGI DAVRDAN ZAMONAVIY ILMIY TIZIMGACHA MAVZUSIDAGI

Respublika-amaliy konferensiya materiallari to'plami

Olmaliq-2025

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGI SHAHRISABZ DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
XODIMLAR BO'LIMI
ASLIGA TO'G'RI

CamScanner yordamida skanerlangan

Ushbu to'plamga Oliy ta'lim va innovatsiyalar vazirligining 2025-yil 19-sentabrdagi 02/438-sonli xati asosida Ipak yo'li innovatsiyalar universitetida 2025-yil dekabr oyida **"Ijtimoiy-gumanitar va texnik bilimlar evolyusiyasi: qadimgi davrdan zamonaviy ilmiy tizimgacha"** mavzusida o'tkazilgan Respublika amaliy konferensiya materiallari kiritilgan.

Mas'ul muharrir:

texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) **Q.R. Qodirov**

tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) **E.B.Sattorov**

falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) **A.A.Xayitov**

Filologiya fanlari doktori **T.O'.Mirzakulov**

Taqrizchilar:

falsafa fanlari doktori, professor

Qoraboev Usmon Xosilovich

Psixologiya фанлари nomzodi, professor

Shomurotova Nigora Nabijonovna

Pedagogika fanlari doktori, professor

Pardayev Obid Raximboboyevich

To'plam Ipak yo'li innovatsiyalar universiteti Kengashi tomonidan nashrga tavsiya etilgan.

© Ipak yo'li innovatsiyalar universiteti, 2025

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGI SHAHRISABZ DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
XODIMLAR BO'LIMI
ASLIGA TO'G'RI

CamScanner yordamida skanerlangan

kasb-hunar maktablarini tugatgan o'quvchilarni ko'plab ishlab chiqarish korxonalari va tashkilotlar ishga olishadi.

Shuningdek, davlat tomonidan tashkil etilgan kasb-hunar ta'limi markazlari o'quvchilarni malaka oshirish kurslari bilan ta'minlab, ularni yangi kasblarga tayyorlashni davom ettirmoqda. Buning natijasida, kasb-hunar maktablari o'quvchilariga nafaqat ta'lim olish, balki o'z kasblarini tanlash va mehnat bozorida o'z o'rnini topish imkoniyatini beradi[6,13 b].

Xulosa

O'zbekistonda kasb-hunar ta'limining rivojlanishi va unga qaratilgan e'tibor mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatmoqda. Kasb-hunar maktablari yoshlarni zamonaviy texnologiyalar bilan ta'minlab, ularni amaliy ko'nikmalar bilan o'qitish orqali o'z o'rnini topishga yordam beradi. Shuningdek, kasb-hunar maktablarining modernizatsiyasi, yangi o'quv dasturlari va amaliyotlar orqali o'quvchilarga yuqori malakali mutaxassislar sifatida tayyorlashni ta'minlashda davom etadi. Kelajakda, kasb-hunar ta'limi tizimi mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashda muhim vositaga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Saidov r. "pedagogik texnologiyalar va kasb-hunarga yo'naltirish metodikasi." Toshkent: ilm ziyo, 2019
2. Karimov o. "ta'lim jarayonida innovatsion metodlardan foydalanish." Toshkent: yangi asr avlodi, 2021.
3. Tursunov n., ergasheva s. "ta'lim boshqaruvi va innovatsion texnologiyalar." Toshkent: fan, 2020
4. Toshmurodov h. "kasbiy ta'lim asoslari." Toshkent: o'qituvchi nashriyoti, 2018.
5. Xolyigitova m. N., suyarov a. O. Bir jinsli bolmagan differensial tenglamalar sitemasini "rezonans" va "rezonans" bolmagan hollar uchun yechimlarini tuzish //экономика и социум. – 2024. – №. 10 (125). – с. 413-416.
6. Ismoilov b. "mehnat bozoriga moslashuvchan kadrlar tayyorlash: zamonaviy yondashuvlar." Iqtisodiyot va innovatsiyalar ilmiy jurnali, 2023.

ИЛК ЎРТА АСРЛАРДА НАХШАБ ВОҲАСИ ТАСВИРИЙ ВА АМАЛИЙ САНЪАТИ РИВОЖЛАНИШИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

ШДПИ тарих кафедраси
ўқитувчиси Х.Баратов

Аннотация: Мазкур мақолада илк ўрта асрлар даврида Суғд конфедерациясининг йирик сиёсий-иктисодий ва маданий марказларидан бири бўлмиш Нахшаб ҳокимлигида тасвирий санъат, ҳайкалтарошлик ва бадиий кулолчиликнинг ривожланиш қонуниятлари тадқиқ этилган. Воҳанинг Шуллуктепа, Кофиртепа ва бошқа йирик археологик ёдгорликларидан топилган ашёвий далиллар асосида маҳаллий санъат намуналарининг иконографик хусусиятлари тизимлаштирилган.

Калит сўзлар: Нахшаб, Суғд конфедерацияси, Шуллуктепа, Кофиртепа, Ерқўрғон, кулолчилик, деворий суратлар, "Ҳаёт булоғи" мотиви, маданий синтез.

Илк ўрта асрларда Нахшабда тасвирий санъат ўзгармас ва бой тарихга эга бўлиб, у Марказий Осиёнинг қадимий маданиятлари билан чамбарчас боғлиқдир. Нахшаб ўша даврда кулолчилик, ҳайкалтарошлик ва тасвирий санъатнинг ривожланган марказларидан бири бўлганлиги билан ажралиб туради. Археологик топилмалар, жумладан, Шуллуктепа, Кофиртепа ва бошқа воҳа ёдгорликларидан чиққан буюмлар бу фикрни тўлақонли исботлайди. Тадқиқ этилаётган даврда (тахминан V-X асрлар) бадиий аҳамияти юқори бўлган сопол идишлар, ҳайкалчалар ва девор нақшлари кенг тарқалган бўлиб, улар маҳаллий давлатчилик маданиятининг мафкуравий асосларини ифодалаган.

Шуллуктепа рабодидан топилган сирланган сопол таглар ва кузачалар ўша давр тасвирий санъатининг юксак намуналари ҳисобланади. Ушбу ашёларда оқ фон устига

XODIMLAR BO'LIMI
ASLIGA TO'G'RI

кора, малла ва тўқ малла рангларда геометрик, гулли ва баргли нақшлар чизилган бўлиб, уларнинг орқа тарафида рангсиз ангоб ва горизонтал оқ тасма мавжуд. Нақшлар композицияси марказдан гардишга қараб кенгайиб борадиган гулдасталар, доирачалар ва нукталар билан безатилган.

Мазкур йўналишда махсус эътиборга сазовор бўлган топилма – Шуллуктепадан аниқланган кенг бўғизли кулранг кузача (кова) бўлиб, унинг устки қисмида айлана шаклидаги саккизта бўртма медальон мавжуд. Медальонларнинг тўрттасида олти баргли чамбарак нақш, қолганларида эса жуфт қушлар тасвири акс этган. Қушлар бир-бирига қарама-қарши ўтириб, ўртада тик ўсаётган дарахт шохларида жойлашган. Бу мотив Ўрта Осиё тасвирий санъатида кам учрайдиган феномен бўлиб, тадқиқотчилар томонидан "Ҳаёт булоғи" ёки "Ҳаёт дарахти" рамзи сифатида талқин қилинади ҳамда илк насронийлик (христианлик) санъатига мансуб деб баҳоланади. Шунга ўхшаш тасвирлар Рим империяси маданий ҳудудига кирувчи Помпей мозаикаси ва қадимги Рим черковларида ҳам учрайди. Бундай юқори нақшли буюмлар Шаҳрисабз воҳаси ҳудудидан ва Ахсикент чироқларидан ҳам топилган.

Воҳанинг кейинги тараққиёт босқичига (X–XI асрлар) мансуб сирланган лаганларида оқ, малла, қизғиш фон устига қора, қизғиш ва яшил рангларда геометрик, гулли ва нуқтали тасвирлар чизилганлиги кузатилади. Уларнинг орқа юзи оқ ангоб билан қопланган бўлиб, айримлари ялтироқ сир билан ишланган. Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, Ерқўрғондан топилган сирланган сопол лаганларда оқ фон устига қора, малла ва яшил рангларда ишланган геометрик ҳамда гулли нақшлар Самарқанднинг Афросиёб ёдгорлигидан топилган X асрга оид кулолчилик намуналари билан катта яқинлик ва маданий муштараклик касб этади.

Нахшаб ибодатхоналари ва сарой мажмуаларидан топилган ҳайкалчалар ва девор суратлари ўша давр маҳаллий ҳайкалтарошлик мактабининг юқори даражасини кўрсатади. Хусусан, Кофиртепа ва Култепа ёдгорликларидан милоднинг III асрига оид қуш ва итлар тасвирли сопол ҳайкалчалар аниқланган. Чироқлар, исириқдонлар ва оташдонларнинг ҳайвон шаклида ясалиши каби бадиий усуллар V аср Сўғд санъатига хос анъаналар ҳисобланади.

Воҳа сфрагистикаси ва пластикасида аёллар ҳайкалчалари алоҳида ўрин тутади. Нахшаб ёдгорликларидан топилган учта аёл ҳайкалчаси қат-қат кўйлак кийган, елка ва енглари бурмали, қўллари кўкрак ва қорин устида жойлашган ҳолатда тасвирланган. Милоднинг I–III асрларига (Кушон даври маданиятига) яқин бўлган ушбу ҳайкалчаларнинг ўлчамлари кичик (5–9 см) бўлса-да, жуда юксак маҳорат билан ишланган ва уларнинг либослари Холчаён ҳайкаллари композициясига ўхшашдир.

Ибодатхона деворларида чизилган расмий суратлар Нахшабнинг диний ва ижтимоий ҳаётини кенг ёритади. Уларда от оёғига боғланган мато, одам юзи атрофидаги оқ гуллар, қушлар ва меҳроб тасвирлари асосан қора ва қизил рангларда акс эттирилган. Айниқса, устунларда бор бўйи билан чизилган, узун оқ қофтан кийган икки кишининг тасвири диққатга сазовордир: уларнинг бири қўлида гул, иккинчиси доира шаклидаги (балдоқ) буюмни ушлаб турибди. Бу маросимий саҳна воҳадаги диний удумлар, расмий қабул маросимлари ёки рақс санъати ривожи билан боғлиқ деб талқин қилинади. Мажмуалардан маҳаллий маъбудларнинг елка ва бўйин қисмлари сақланиб қолган ҳайкаллари ҳам топилган.

Нахшабнинг бадиий санъати Кушон империяси, умумий Сўғд ва Бохтар маданияти билан доимий интерфаол алоқада ривожланган. Илоҳийлаштирилган тасвирларда антик эллин, маҳаллий сўғдий ва ғарбий насронийлик тасвирлари ўртасидаги маданий синтез кузатилади. Олим С.К. Кабанов ушбу ашёвий топилмаларни воҳанинг ўзига хос маҳаллий маданиятига дахлдор деб ҳисоблайди. Археолог олимлар Р.Ҳ. Сулаймонов ва Я.Ғуломовларнинг тадқиқотлари воҳада санъат илдизлари жуда қадимга бориб тақалишини очиб берган.

Хулоса қилиб айтганда, илк ўрта асрлар Нахшаб тасвирий санъати мураккаб мотивлари, ранглар уйғунлиги ва юқори амалий кўникмалари билан ажралиб туриб, у

CamScanner yordamida skanerlangan

нафакат Суғд конфедерацияси ички ҳокимликларининг маданий бирлигини, балки умумий Марказий Осиё санъати тараққиётини ҳам ифодаловчи бебаҳо манбадир.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Сулайманов Р. Х. Древний Нахшаб: Проблемы урбанизации и культуры седой старины. – Ташкент: Фан, 2000. – 332 с.
2. Кабанов С. К. Культура столичного поселения Нахшаба III–VIII вв. – Ташкент: Фан, 1977. – 128 с.
3. Гулямов Я. Г. История орошения Хорезма с древнейших времен до наших дней. – Ташкент: Изд-во АН УзССР, 1957.
4. Альбаум Л. И. Живопись Афрасиаба. – Ташкент: Фан, 1975. – 160 с.
5. Пугаченкова Г. А. Скульптура Халчаяна. – Москва: Искусство, 1971. – 202 с.
6. Нахшаб воҳаси илк ўрта асрлар маданияти материаллари. // "tas san.docx" электрон тадқиқот файли маълумотлари, 2026.
7. Маршак В. И. Согдийское серебро: Очерки по истории культуры Средней Азии. – Москва: Наука, 1971. – 191 с.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGI SHAHRISABZ DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
XODIMLAR BO'LIMI
ASLIGA TO'G'RI

CamScanner yordamida skanerlangan

Urazova Guli Uringaliyevna	Nosiriddin tusiyning axloqiy tarbiya haqidagi g‘oyalarining pedagogik talqin	685
Dilnoza Xadjiyeva Alpomishovna	Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida fonetik-fonematik nutq buzulishlarni bartaraf etish	688
Yaqubova Nodira Ruslanovna	O‘quvchilarda kitobxonlik motivatsiyasini shakllantirishda uzluksizlik tamoyili va steam integratsiyasining didaktik asoslari	693
Gapparova Mastona Safaraliyevna	Ta’lim sifatini oshirishda pedagog-psixolog hamkorligining innovatsion modellari	696
Jamalova Nafisa Utkirovna	Talaba shaxsining induvidual o‘sishini ta’minlashning pedagogik shartlari	698
Gapparova Mastona Safaraliyevna	Pedagogik va psixologik ta’limotlarning zamonaviy ta’limga ta’siri	700
Kurbanova Zaynab Burxanovna	Matn bilan ishlashda o‘quvchilarning e‘tibor qaratishi lozim bo‘lgan jihatlar	703
Kurbanova Zaynab Burxanovna	Leksikologiyaga oid mavzularni o‘qitishda nutqni rivojlantirish usullari	706
Xolboboyev Shaxruz Shokirovich	Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida direktorlarning pedagogik va boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirish strategiyalari: zamonaviy yondashuvlar va amaliyot	709
Sheraliyeva Barnoxon Onarboyevna	Boshlang‘ich ta’lim metodikasini takomillashtirishda pedagogik innovatsiyalarning roli	714
Usmonova Marxabo Akramjonovna	Boshlang‘ich ta’lim metodikasi taraqqiyoti: an’anaviy tajriba va yangi pedagogik texnologiyalar	715
Jumanazarova Mashhura	Sharq mutafakkirlarining pedagogik-psixologik qarashlari	717
M.N. Xolyigitova	O‘zbekistonda uzluksiz ta'lim tizimida kasb-hunar maktablariga bo‘lgan e'tibor	719
A.O. Suyarov Х.Баратов	Илк ўрта асрларда Нахшаб воҳаси тасвирий ва амалий санъати ривожланишининг ўзига хос хусусиятлари	725